

Rapport 2011:80

Arkeologisk förundersökning

Mjölbygatan och kv Jarlen 5

RAÄ 5

Mjölbygatan och kv Jarlen 5

Skänninge stad

Mjölby kommun

Östergötlands län

Olle Hörfors

ÖSTERGÖTLANDS MUSEUM
AVDELNINGEN FÖR ARKEOLOGI

Mjölbygatan och kv Jarlen 5

Innehåll

Sammanfattning	2
Inledning	4
Områdesbeskrivning	4
Syfte och frågeställning	5
Undersöknings- och dokumentationsmetod	5
Resultat och tolkning	5
Slutsatser	7
Referenser	8
Tekniska uppgifter	9
 Bilaga 1. Anläggningsbeskrivning	 10
Bilaga 2. ¹⁴ C-datering	10
Bilaga 3. Ritningar	11

Omslagsbild: Mjölbygatan avgrävd på tvären. Schaktet fortsätter in i kvarteret Jarlen 5 i bakgrunden. Foto Olle Hörfors.

Ö S T E R G Ö T L A N D S M U S E U M
A V D E L N I N G E N F Ö R A R K E O L O G I

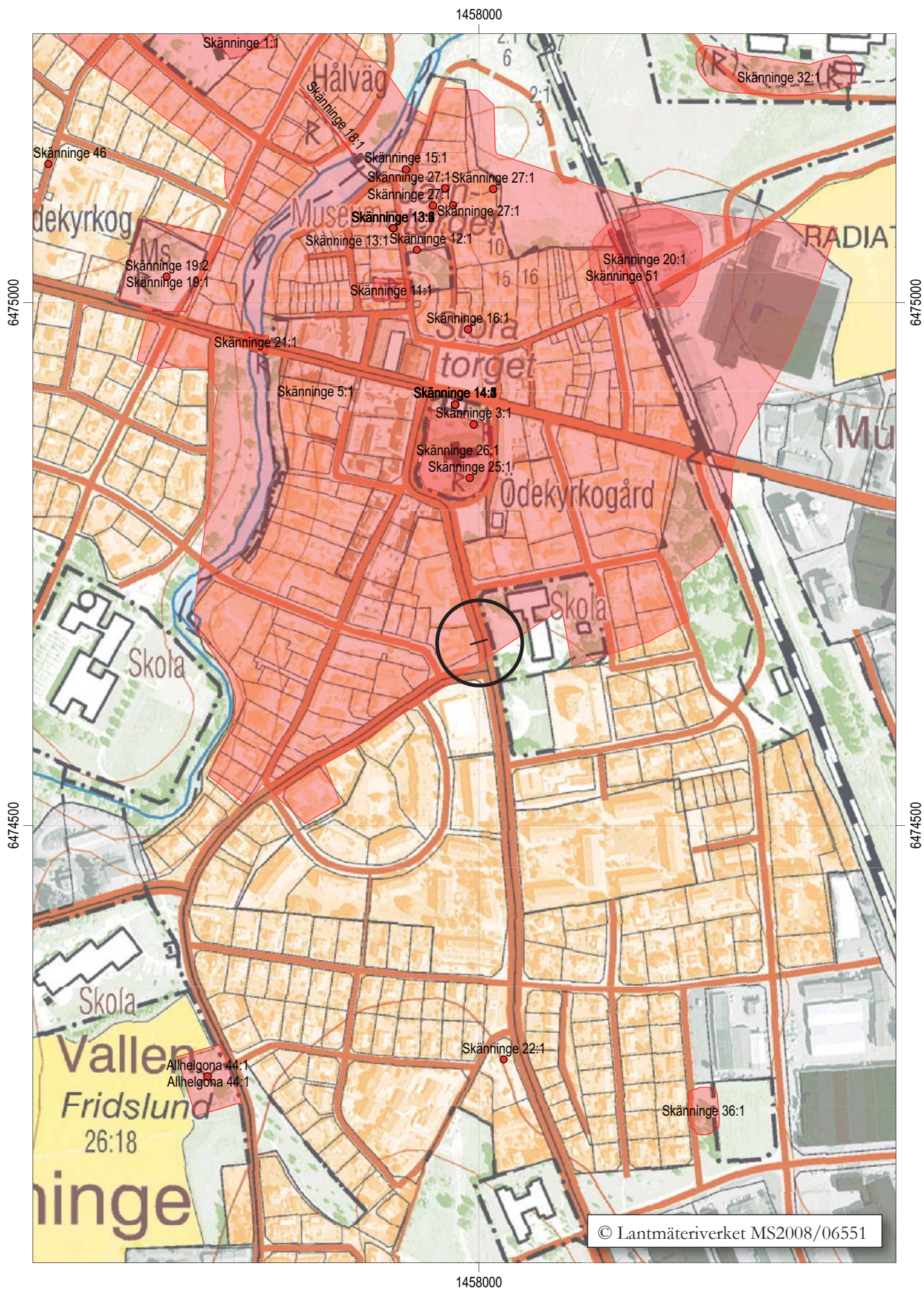
Box 232 • 581 02 Linköping • Tel 013 - 23 03 00 • Fax 013 - 12 90 70
info@ostergotlandsmuseum.se • www.ostergotlandsmuseum.se

Sammanfattning

I samband med schaktningar för anslutning av VA från tomten Kv Jarlen 5 och ut i Mjölbygatan utförde Östergötlands museum en schaktövervakning i april 2011. Anslutningen berörde 6 m schakt inne i kvarteret och 12 m tvärs över gatan. Inne på tomten framkom ett över 1 m tjockt kulturlager vars botten inte uppnåddes. Lagret innehöll flera gårdsbeläggningar och två tydliga brandhorisonter. Den understa kunde dateras till 1300-tal. I gatan påträffades ett metertjockt kulturlager innehållande flera gatunivåer av vilka de flesta var grusade med undantag för den understa nivån som var stenlagd. Under gatorna fanns ett mellan 0,4 och 0,6 m tjockt kulturlager och i botten en odlingsprofil.

Olle Hörfors
Antikvarie

Figur 2. Utdrag ur digitala Fastighetskartan, blad 8F 4b och 8F 5b, med undersökningsområdet markerat. Skala 1:5 000.

Inledning

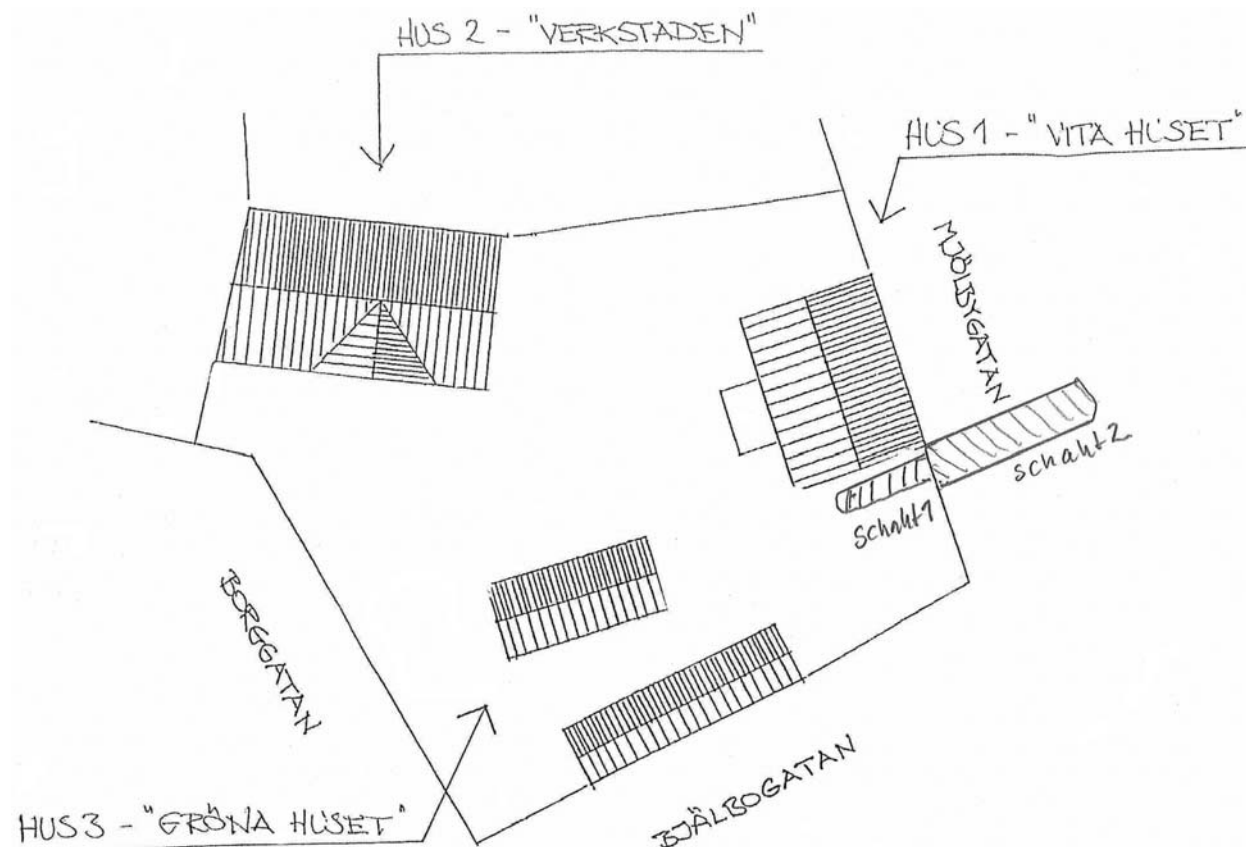
I samband med schaktningar för anslutning av ny VA samt dräneringar från tomten kvarteret Jarlen 5 i Skänninge och ut i befintligt system i Mjölbygatan utförde Östergötlands museum i april 2011 en arkeologisk förundersökning i form av en schaktövervakning. Uppdragsgivare var Mjölby kommun, Service och Entreprenadkontoret, som också svarade för de arkeologiska kostnaderna. Projektansvarig var antikvarie Mats Magnusson medan antikvarie Olle Hörfors från samma institution svarat för fältarbete och rapport.

Områdesbeskrivning

Skänninge stad är belägen centralt i ett öppet jordbrukslandskap. Staden tycks ha vuxit fram successivt under 1000- och 1100-talen och omnämns första gången år 1178. Staden nådde sin höjdpunkt under senare delen av 1200-talet och 1300-talet. 1400-talet innebar en stark tillbakagång och under 1500-talet verkar Skänninge snarast haft karaktären av en förstorad bondby. Generellt är kulturlagren i Skänninge diffusa och svåra att datera. Brandlager från de stora stadsbränderna kan bara spåras fläckvis i staden. Sannolikt har bebyggelsen varit gles i förhållande till många andra medeltida städer. Detta gör att begränsningarna för den medeltida staden är osäkra. Vid undersökningar inom och i anslutning till stadsom-

rådet har även förhistoriska lämningar påträffats vid flera tillfällen, vilket antyder en platskontinuitet från järnåldern och fram till dagens stad (Feldt 2004).

Kvarteret Jarlen 5 och den aktuella delen av Mjölbygatan ligger i den sydligaste utkanten av det som i fornminnesregistret redovisas som stadens medeltida stadsområde. Husen inom kvarteret genomgår för närvarande en omfattande renovering och i samband med detta har grävningar för VA- och fjärrvärme genomförts inne på tomten. I samband därmed har en arkeologisk förundersökning genomförts under senhösten 2010 (Hörfors 2011). I ett schakt som var 12 m långt och sträckte sig mellan "Vita huset" eller boningshuset och verkstaden, (se plan över tomten nedan), påträffades bevarade kulturlager på hela sträckan, med undantag av partierna i direkt anslutning till byggnaderna. Kulturlagren omfattade minst fyra olika nivåer. De vidtog ca 0,4 m under nuvarande marknivå och hade en mäktighet på 1 m i schaktet. Kulturlagerbotten uppmättes inte, då lagren fortsatte under schaktets botten. Under de översta kulturlagren fanns en husgrund, och i större delen av schaktet ett lager med, sannolikt påförd, ren gul sand. Av husgrunden syntes en syllstensrad och resterna efter ett golv i form av ett lager svart förkolnat trä. Detta var avgrävt av diverse ledningar samt frischaktet för det vita bostadshuset. Golvet har med ^{14}C -analys daterats till 1200-talet.

Figur 3. Schaktplan Kv Jarlen 5 och Mjölbygatan. Skala 1:500.

I samband med ett byte av elstolpar i Mjölbygatan direkt söder om kvarteret Jarlen 5 berördes inga bevarade kulturlager, mest eftersom exploateringen inte var särskilt omfattande (Hörfors 2010). Tidigare undersökningar i kvarteret Jarlen har berört kvarterets norra delar där nära 0,7 m mäktiga kulturlager uppmätts i kvarteret Jarlen 6 och 7 (Lindgren-Hertz 1989, Tagesson 1990 och Feldt 2002).

I samband med schaktningar för nya belysningsstolpar och tillhörande ledningar längs Mjölbygatan på sträckan Stora Vallgatan – Östra Kyrkogatan år 2000 genomfördes en arkeologisk förundersökning (Feldt 2001). Där konstaterades att kulturpåverkade lager börjar uppträda i höjd med Järnvägsgränd för att sedan öka i omfattning närmare stadens centrum. Stenläggningar påträffades i tre av schakten längs kvarteret Skrivaren 1. Kulturlagrens mäktighet längs sträckan varierade mellan 0,15 och 0,75 m. Bland fynden fanns en skärva medeltida stengods funnen i höjd med Rosenlundsskolan.

Under åren 1994-2004 genomförde Östergötlands länsmuseum flera arkeologiska förundersökningar och en arkeologisk undersökning på Lindbladsskolans skolgård (Hörfors 1993 och Björkhager/Feldt 2007). Undersökningarna har visat att det finns både medeltida och efterreformatoriska lämningar inom detta område i stadens utkant. Några av dessa kan eventuellt kopplas till bebyggelsen i det område som förr benämndes Murhagen och höra samman med det medeltida helgeandshuset. Bland de lämningar som identifierades fanns förutom kulturlagren också murar, stenläggningar, syllstensrader, gropar samt stolp- och störhål. Ett kulturlager som daterades till tidigmedeltid överlagrade årderspar och diken med vattenavsatta lager.

Syfte och frågeställning

Skänninges sannolikt glesa bebyggelse under medeltiden har gjort att gränserna för stadens utbredning under perioden är svåråtgådda. Syftet med den arkeologiska förundersökningen var därför främst att fastställa huruvida fast fornlämning skulle komma att beröras av den planerade exploateringen. Om lämningar skulle beröras var syftet att i största möjliga mån undvika att skada dem. Lämningar som ändå skulle komma att beröras av förundersökningen skulle dokumenteras avseende datering, karaktär och utbredning samt om det inom ramen för arbetet var möjligt även begränsas.

Förundersökningens resultat var avsett att vid eventuell framtida exploatering ligga till grund för länsstyrelsens fortsatta bedömningar i ärendet, samt utgöra ett underlag för uppdragsgivarens planeringsarbete.

Undersöknings- och dokumentationsmetod

Schaktningsövervakningen i Mjölbygatan och kvarteret Jarlen 5 genomfördes i samband med schaktarbetena. Framkomna lämningar dokumenterades med inmätning, handritning och fotografering.

Resultat och tolkning

Två sammanlänkade schakt grävdes. Schakt 1 var beläget 0,5 m söder om boningshuset ”Vita huset” och sträckte sig 7 m in på tomten. Schakt 2 sträckte sig tvärs över Mjölbygatan fram till trottoaren utanför Lindbladsskolan, en sträcka på 11,5 m. Schakt 1 var 1,5 m brett och schakt 2 var 3 m brett. Bevarade kulturlager fanns i båda schakten. Profiler upprättades i norra schaktkanten i schakt 1 och den södra i schakt 2.

Schakt 1

Hela profilsträckan täcktes av ett 0,3 m tjockt lager påförd trädgårdsjord. I den första sträckan närmast tomtgränsen kunde endast omrörda, sandiga och sannolikt återfyllda kulturlager konstateras. Detta berodde troligen på det VA-rör som låg alldeles i tomtgränsen. Från 2,3-2,5 m in på tomten fanns välbevarade kulturlager. Dessa uppträdde direkt under den påfödda trädgårdsjorden och hade en mäktighet på minst 1 m. Kulturlagerbotten uppnåddes inte och kulturlagren fortsatte under schaktbotten.

Överst fanns två lager som båda representerade olika stadier av gårdsbeläggningar. Den översta (L3) bestod av hårt packat grus. Under denna uppträdde en stenlagd gårdsplan (L4 eller A1). Stenläggningen bestod av knyttnävsstora stenar, lagda i ett lager grus. Packningen var delvis tvåskiktad. Stenläggningen täckte ett lager grus (L5), som möjligen kan vara rester efter ytterligare en gårdsbeläggning. Denna avbröts på flera ställen av partier med krossat och bränt tegel (L9), sannolikt från en brunnen byggnad. Två brandhorisonter (L6 och L8) skildes åt av ett ljust sandigt kulturlager (L7). De båda brandlagren var feta och sandiga och torde härröra från någon av de kända stadsbränderna. Ett ¹⁴C-prov från L8 har daterats till 1300-tal.

I botten av det grävda schaktet fanns ytterligare ett kulturlager (L10), detta var fett med inslag av trärester. Fynd av enstaka animalieben och sentida fajanskeramik framkom i de övre lagren men tillvaratogs ej.

Schakt 2

På den 12 m långa sträckan av schakt 2 fanns bevarade kulturlager längs en sammanlagt 5 m lång sträcka. Störningar av tvärgående VA och andra ledningar fanns vid 0-1,6 m, 2,6-4,2 m och 8,0-12 m.

Figur 4. Schakt 1 under framtagande. Foto Olle Hörfors.

Figur 5. Schakt 2. Under asfalten syns flera olika påfödda grus/gatulager. Den stenlagda gatan ligger som en mörk sträng i mitten av profilen. Underst det mörka kulturlagret. Foto Olle Hörfors.

Kulturlager vidtog 0,4 m under nuvarande gata. Lagrens mäktighet uppgick till ca 1,3 m. Av dessa bestod de första 0,7 metrarna av olika vägbeläggningar. L2 och L3 bestod av flera lager grus och makadam, påförda vid minst 5 olika tillfällen. Under dessa framkom L5/A2 som bestod av en gata lagd med kullersten satt i mörk kulturpåverkad sättsand. Gatan både över- och underlagrades av linser med ren ljus sand, möjligen påförd för att utjämna svackor i vägbanan.

Det understa kulturlagret (L7) var sandblandat och mörkt till svart i färgen. Botten av lagret var vågig, något som tyder på att lagret var avsatt ovanpå äldre ryggade åkrar, något som också var fallet i det schakt som togs upp inne på Lindbladsskolans skolgård eller kvarteret Skrivaren 1993 (Hörfors 1993).

Kulturlagerbotten påträffades ca 1,4 m under gatan. Undergrunden bestod av ren ljus sand, varav det översta skiktet visade spår av kulturlagerinfiltration.

Inga fynd påträffades i schakt 2.

Slutsatser

Den arkeologiska förundersökningen har visat att det aktuella partiet av Skänninge ligger inom den medeltida stadens gränser och att betydande kulturlager hunnit avsättas trots att den naturliga undergrunden består av genomsläpplig sand.

Inne på tomten dokumenterades huvudsakligen äldre gårdsbeläggningar men också minst två nivåer med brunnen bebyggelse varav den äldsta kunde dateras till 1300-tal.

Profilen i Mjölbygatan visade att gatan inte är ursprunglig. Här fanns istället ett ursprungligt odlings-skikt överlagrat av ett relativt kraftigt kulturlager som hunnit avsätta sig innan den första gatubeläggningen, i form av en kullerstensgata, tillkommit.

Figur 6. Schakt 2 i förgrunden. På tomten kvarteret Jarlen 5 finns närmast, boningshuset "Vita huset", ett äldre boningshus "Gröna huset" samt längst till vänster en äldre bod "Röda huset". Foto Olle Hörfors.

Referenser

- Björkhager V och Feldt A-C 2007. *Arkeologi vid Lindbladsskolan 1994-2004*. Kv Skrivaren 1, RAÄ 5, Skänninge stad, Motala kommun. Arkeologiska undersökningar. Rapport. Östergötlands länsmuseum 2007:55. Linköping.
- Feldt A-C. 2001. *Mjölbygatan, Stora Vallgatan till Östra Kyrkogatan, Skänninge stad, Mjölby kommun*. Arkeologisk förundersökning. Rapport. Östergötlands länsmuseum 2001:82.
- Feldt A-C. 2002. *Äldre järnålder och medeltida byggnader i centrala Skänninge*. Kvarteret Jarlen 7. Skänninge stad, Mjölby kommun. Arkeologisk förundersökning. Rapport. Östergötlands länsmuseum 2001:82.
- Feldt A-C. 2004. *Före staden. Preurbana lämningar i Skänninge*. C-uppsats. Institutionen för Arkeologi och Antik historia. Uppsala universitet.
- Hörfors O. 1993. Rapport. Kv Skrivaren 1. Skänninge stad. Mjölby kommun. Östergötland. Rapport ÖLM.
- Hörfors O. 2010. *Gatubelysning i Skänninge*. Arkeologisk förundersökning i form av schaktövervakning. RAÄ 5. Bjälbogatan/Mjölbygatan. Skänninge socken och stad. Mjölby kommun. Östergötlands län. Rapport ÖLM 2010:84
- Hörfors O. 2011. *Kvarteret Jarlen 5 i Skänninge, Restaurering av hus och miljö*. Arkeologisk förundersökning. Kvarteret Jarlen 5. RAÄ 5. Skänninge stad, Mjölby kommun. Östergötland. Rapport ÖLM 2011:41
- Lindgren-Hertz L. 1989. Rapport. Kv Jarlen 6. Skänninge. Arkeologisk förundersökning 1989-09-19. Östergötlands länsmuseum.
- Tagesson G. 1990. Rapport. Antkvarisk kontroll. Kv Jarlen 6. Skänninge. Östergötland. Rapport Östergötlands länsmuseum.

Tekniska uppgifter

Område	Mjölbygatan och kvarteret Jarlen 5
Socken/stad	Skänninge
Kommun	Mjölby
Landskap	Östergötland
Fornlämning	RAÄ 5
Ekonomiskt kartblad	085 47 (8F4b Skänninge)
Koordinater	X6474665, Y1457980
Koordinatsystem	RT 90 2,5 gon V
Typ av ärende	Arkeologisk förundersökning i form av antikvarisk kontroll
Lst dnr	431-2051-11
Lst handläggare	Magnus Johansson
Beslutsdatum	2011-04-19 (muntligt 2011-04-11)
ÖM Dnr	194/11
ÖM Projektnummer	531244
Uppdragsgivare	Mjölby kommun Service och entreprenadkontoret
Kostnadsansvarig	Mjölby kommun
Projektledare	Mats Magnusson
Fältansvarig	Olle Hörfors
Rapport	Olle Hörfors
Fynd	-
Foto filmnr	Digitala bilder
Analys	¹⁴ C-analys (Ua-42046)
Grafik	Lasse Norr
Renritning	Lasse Norr
Grafisk form	Lasse Norr
Dokumentationsmaterialet förvaras på Östergötlands museum.	
Ur allmänt kartmaterial	© Lantmäteriverket MS2008/06551
ISSN 1403-9273	Rapport 2011:80 © Östergötlands museum

Bilaga 1. Anläggningsbeskrivning

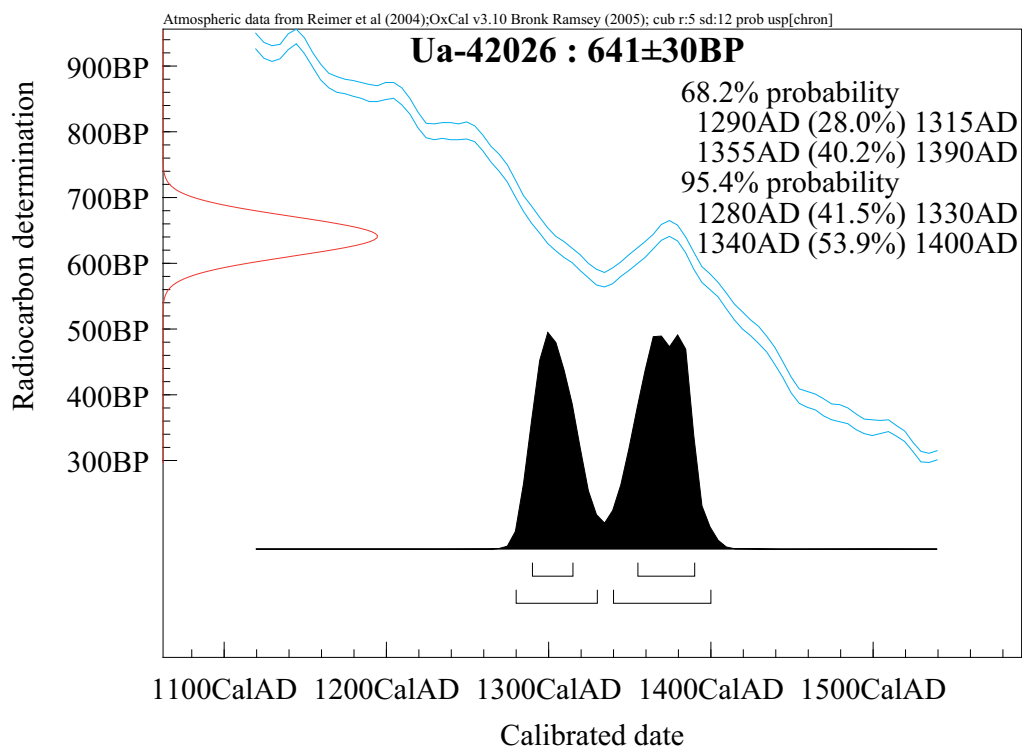
A1 Stenlagd gårdsplan

Påträffad på en 3,8 m lång sträcka inne på tomten kvarteret Jarlen 5. Anläggningen består av 1-2 lager knytnävsstora stenar satta i ett gruslager.

A2 Kullerstensgata

Påträffad på en 1,4 respektive 1,1 m lång sträcka i Mjölbygatan, avbruten av en tvärgående VA-schakt. Utgör den äldsta påvisbara vägbeläggningen i Mjölbygatan och överlagrar ett äldre kulturlager.

Bilaga 2. ^{14}C -datering

Bilaga 3. Ritningar

Mjölbygatan och kv Jarlen 5
Skänninge stad
Mjölby kommun, Ög
RAA 5
Profilirning
Skala 1:50
Dnr 194/11
April 2011 Olle Hörfors
Renritning Lasse Norr

Skala 1:75

Mjölbygatan

Schakt 2

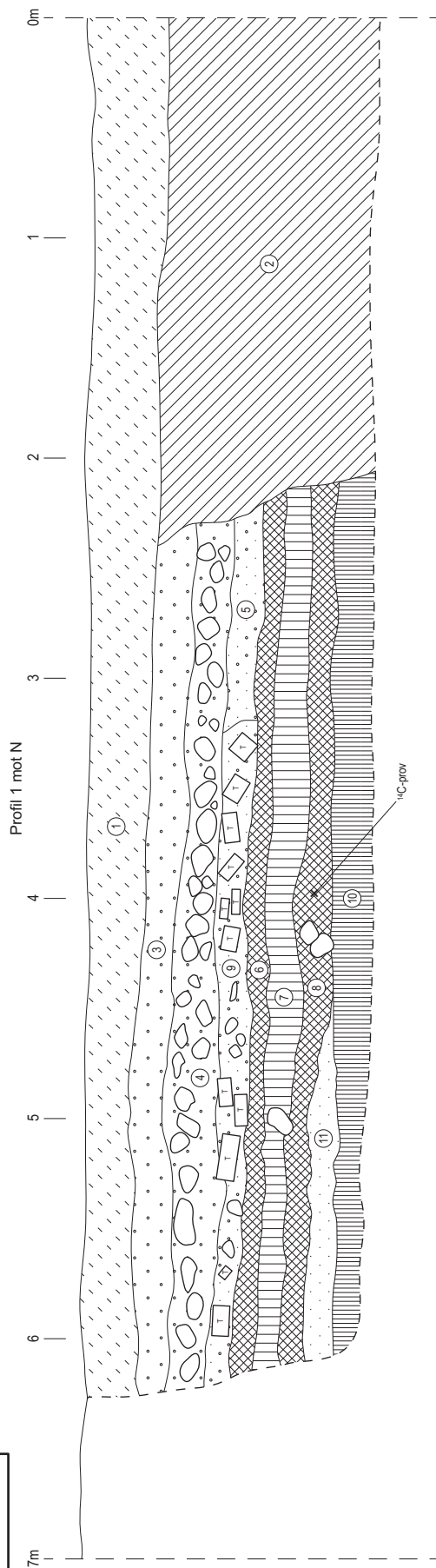
Profil 2

kv Jarlen 5

Profil 1

Schakt 1

Dnr 194/11:1

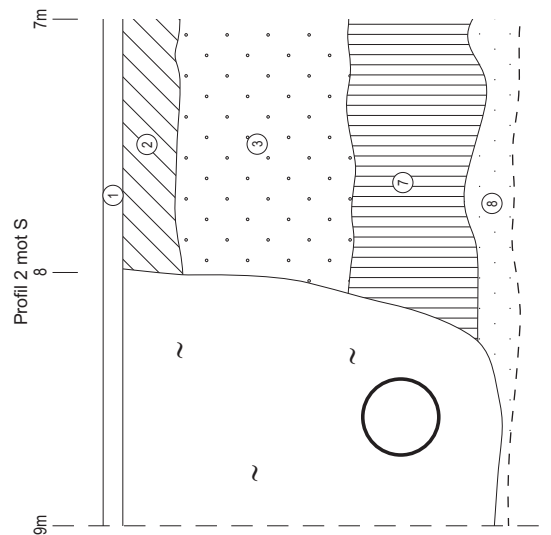
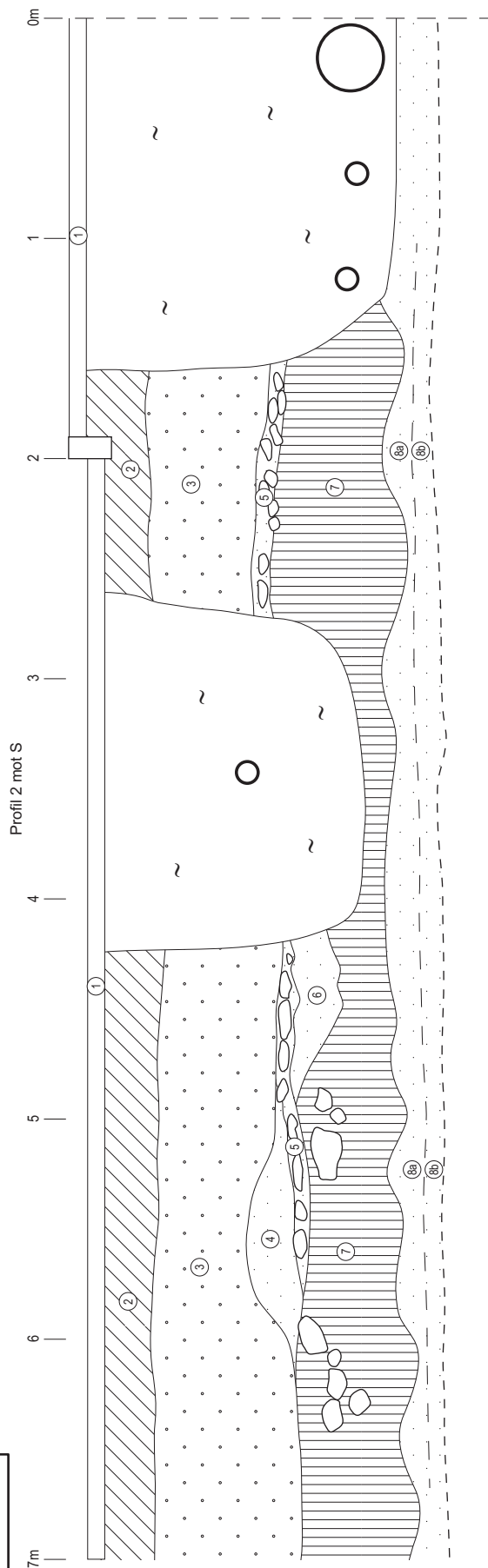

1. Trädgårdsjord
2. Kulturlager, omrört och återfyllt, svartfärgat och sandigt
3. Gruslager, påfört och hårt packat
4. A1, gärdsbeläggning av knyträvsstor sten i bädd av grus
5. Sand/gruslager, enslika mindre stenar
6. Brandlager, fett sandblandat
7. Kulturlager, ljust och sandigt
8. Brandlager, fett och sandblandat
9. Sand/gruslager med inslag av bränt krossat tegel
10. Kulturlager, fett och mörkt, inslag av trärester
11. Sand ljus

kv Jarlen 5, schakt 1
Skänninge stad
Mjölby kommun, Ög
RAÄ 5
Profilirning 1
Skala 1:20
Dnr 194/11
April 2011
Renritning Lasse Norr

Skala 1:30

1. Asfalt
2. Grus och makadam
3. Grusfyllningar, flera olika
4. Sand, ren ljus
5. A2, stenlagd gata, kullersten
6. Sand, ren ljus
7. Kulturlager, sandigt
8. Sandlager orörd botten. a. med viss kulturfiltration, b. utan kulturfiltration

Skala 1:30

Mjölbygatan, schakt 2
Skänninge stad
Mjölby kommun, Ög
RAA 5
Profiltitning 2
Skala 1:20
Dnr 194/11
April 2011 Olle Hörfors
Renritning Lasse Norr

I samband med schaktningar för anslutning av VA från tomten kv Jarlen 5 och ut i Mjölbygatan i Skänninge stad och Mjölby kommun utförde Östergötlands museum en schaktövervakning i april 2011. Anslutningen berörde 6 m schakt inne i kvarteret och 12 m tvärs över gatan. Inne på tomten framkom ett över 1 m tjockt kulturlager vars botten inte uppnåddes. Lagret innehöll flera gårdsläggningar och två tydliga brandhorisonter. Det ¹⁴C-prov som togs på den undre nivån har kunnat dateras till 1300-tal. I gatan påträffades ett metertjockt kulturlager innehållande ett flertal gatunivåer, de flesta grusade men den understa stenlagd. Under gatorna fanns ett mellan 0,4 och 0,6 m tjockt kulturlager och i botten en odlingsprofil visande ryggade åkrar.